

УДК 371.315

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Т.В.Кравчина

***Анотація.** Стаття присвячена розгляду питань оволодіння читанням професійно-орієнтованих текстів як видом іншомовної мовленнєвої діяльності; подано характеристику читання, розкрито його зміст та цілі, етапи формування умінь та навичок читання.*

***Ключові слова:** рецептивний мовленнєвий процес, лексичний запас, розуміння, текст, читання.*

***Аннотация.** Статья посвящена рассмотрению вопросов овладения чтением профессионально ориентированных текстов как видом иноязычной речевой деятельности; даётся характеристика чтения, раскрывается его содержание и цели, этапы формирования умений и навыков чтения.*

***Ключевые слова:** рецептивный речевой процесс, лексический запас, понимание, текст, чтение.*

***Summary.** The article is devoted to the consideration of questions of reading professionally oriented texts as the type of foreign communicative activity. The ways of forming of reading abilities and skills are analyzed, in particular. Description of reading is given, its maintenance and aims, stages of forming of reading abilities and skills are shown.*

***Keywords:** receptive communicative process, lexical supply, understanding, text, reading.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української державності, в зв'язку з важливими економічними зрушеннями в розбудові України як високоцивілізованої країни з належним європейським рівнем економіки, права, культури, постала нагальна проблема – створення нової молодшої генерації особистостей, інтелектуальних, самостійно мислячих, духовно збагачених, з високим рівнем професійної підготовки, які були б спроможні виконувати соціальні замовлення суспільства та забезпечувати державні потреби в молодих висококваліфікованих спеціалістах.

Виходячи з вищезазначеного, актуальним завданням вищої школи як важливої проміжної ланки в системі освіти та підготовки нових кадрів є істотне поліпшення якості навчання іноземної мови. Зміна характеру навчання, що базується на принципі гуманізації, вимагає пошуку нових резервів підвищення ефективності навчання іншомовної мовленнєвої діяльності, а також реорганізації самого процесу навчання. Найбільш розвиненим видом мовленнєвої діяльності студентів немовних спеціальностей є

читання. Воно служить засобом задоволення пізнавальних потреб, а також основним джерелом отримання спеціалістами необхідної інформації із книжок, газет, журналів та Інтернету. За умов відсутності іншомовного оточення, читання – найдоступніший метод вивчення мови, який також сприяє засвоєнню інших аспектів мови. Основна увага цієї статті спрямована на розкриття психологічної сутності читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо навчання читання студентів немовних спеціальностей професійно орієнтованих текстів англійською мовою в Україні розробляли чимало вчених та науковців, серед яких О.Б.Бігич, В.М.Жуковський, Н.В.Лисанова, Р.Ю.Мартінова, С.Ю.Ніколаєва, К.І.Онищенко, В.М.Плахотник, Г.В.Рогова, С.В.Роман, С.К.Фоломкіна. Опубліковані вченими праці охоплюють лише певне коло проблем. Це унеможливує створення цілісного погляду на зазначену проблему. Зокрема, не вивчено і не розкрито труднощі розуміння англомовного тексту при читанні. Недостатнє наукове вивчення цього питання зумовлює актуальність порушеної проблеми, а це потребує наукового обґрунтування та нових тенденцій дослідження. В даний час недостатньо досліджень, в яких би проводився комплексний аналіз існуючих факторів. Дана стаття присвячена їх детальному опису, систематизації.

Мета цієї публікації – комплексне вивчення психологічних особливостей читання та розуміння професійно орієнтованих текстів англійською мовою студентами немовних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, що включає в себе техніку читання і розуміння того, що читається. Психофізіологічну основу читання складають операції зорового сприйняття друкованого тексту і розуміння закодованої в ньому інформації. Розуміння досягається завдяки сформульованим психофізіологічним механізмам читання, які включають операції зорового сприйняття друкованого чи рукописного тексту, розпізнавання та співвіднесення графічних знаків з тими еталонами, що зберігаються в пам'яті, знаходження орієнтирів для розуміння тексту, відповідної швидкості сприйняття та декодування сприйнятої інформації. Отже, читання як рецептивний мовленнєвий процес вимагає від студентів активної розумової діяльності з метою отримання з тексту необхідної інформації.

Професійно орієнтоване читання – ефективний метод отримання додаткових знань з обраної професії, а також один із шляхів використання набутих знань у професійній діяльності. В процесі читання, згідно з класифікацією психолога З. І. Кличнікової, відбувається подвійне синхронне перетворення 1) сприйнятого тексту на систему мовних значень і 2) системи мовних значень у смисловий зміст тексту [1, с. 34]. Відповідно, таке перетворення здійснюється за двома основними напрямками: технікою читання та осмисленням читання.

Цілком слушна думка Ф.В.Рожкової, яка вважає, що в професійних навчальних закладах принцип професійної спрямованості навчання має бути провідним методичним принципом, який потрібно враховувати й реалізовувати у процесі вивчення іноземної мови [2, с. 23]. Потрібно наголосити, що саме в процесі навчання читанню професійно орієнтованих текстів реалізується професійно пізнавальна спрямованість навчання іноземної мови. Це свідчить про те, що для студентів немовних спеціальностей читання фахових джерел іноземною мовою має бути засобом отримання необхідної інформації і застосування її у спілкуванні із спеціалістами своєї галузі, для збагачення фахової компетентності та професійного вдосконалення.

Опанування фаховою термінологією іноземної мови також має вагоме значення у читанні професійно орієнтованих текстів. У процесі роботи, спрямованої на формування фахової термінологічної компетентності, викладач допомагає студентам визначити і зрозуміти основні значення професійної термінології, підготувати й забезпечити повне розуміння інформації.

Н.К.Скляренко зазначає, що успішно навчити іноземної мови можливо лише на основі обґрунтованої системи вправ. Успішність реалізації навчання читанню залежить не лише від відбору професійно орієнтованих текстів, але й від правильно підібраних вправ, послідовності їх застосування на різних етапах навчальної діяльності.

Ефективність процесу навчання читанню може бути забезпечена завдяки професійно орієнтованим текстам, а його кінцевий результат – методично обґрунтованій системі вправ [3, с. 28]. Текст багато в чому визначає активність читача, послідовність операцій смислового аналізу, оскільки містить інформацію, що представлена в знаковій формі й підлягає розшифровці. До об'єктних факторів розуміння професійно орієнтованого англомовного тексту належать: 1) структурно-семантичні особливості (складність інформації, ключова інформація, сегментація іншомовного тексту, композиція іншомовного наукового тексту, зв'язність); 2) лінгвостилістичні особливості (звороти, вхідні конструкції, цитатація, ідентифікація); 3) паралінгвістичні особливості (графіки, ілюстрації, поліграфічне оформлення, схеми, таблиці, понятійно-термінологічна система); 4) прийоми та засоби подачі матеріалу

(синонімізація, композиційно-мовні форми, аргументація).

Складність інформації є однією з головних причин нерозуміння англомовних професійно орієнтованих текстів. Під «складністю» іншомовного тексту мається на увазі: по-перше, семантична складність (інформаційна перенасиченість, компресія матеріалу), перевантаженість термінологією, цитацією; по-друге, структурна складність і тому подібне. Автор створює англомовний професійно орієнтований текст, припускаючи, що у суб'єкта, який сприймає його, є певний об'єм спеціальних знань в даній області і навички структуризації інформації. Тому студентам на першому етапі навчання складно сприймати матеріал, що представлений в строго науковій формі, без коментарів, що роз'яснюють терміни, проміжних висновків і графічного виділення ключової інформації.

Розуміння цілого складається з розуміння його частин. В процесі навчання розумінню іншомовної текстової інформації реципієнт освоює дві взаємозв'язані операції смислового аналізу: виділення ключової інформації і структуризація матеріалу. Ключову інформацію в лінгвістичній і психолінгвістичній науці прийнято позначати термінами «смилові опори», «значущі фрагменти», «ключі», «смилові зони», «смилові віхи» і тому подібне [4, 5, 6, 7, 8, 9 та ін.]. Авторами описуються різні їх різновиди і пропонується їх класифікація.

Виділення ключових слів, як вже мовилося раніше, сприяє побудові плану іншомовного тексту. Даний прийом аналізу іншомовної текстової інформації дослідники пов'язують із стратегіями компресії і структуризації. Освоєння студентами прийому смислового аналізу, пов'язаного зі складанням плану цілого тексту або його фрагментів, припускає формування стратегії компресії матеріалу. Спочатку виділяються ключові слова у відрізках іншомовного тексту, потім встановлюється взаємозв'язок між ними і утворюються смислові ряди [9], які у свою чергу складають смислові відрізки, об'єднання останніх створює смислове поле всього тексту. Виділення ключових слів може бути пов'язане не тільки з компресією матеріалу, але й з розгортанням, відновленням інформації (наприклад, освоєння написання вторинних текстів, відновлення змісту тексту за графічною схемою і тому подібне).

Різновидом ключових слів в англомовному професійно орієнтованому тексті є терміни. Складність розуміння іншомовного тексту більшою мірою пов'язана з нерозумінням або неповним розумінням даної лексичної групи слів. Таким чином, одним з основних завдань навчання читанню іншомовного тексту є постійна робота по розширенню понятійно-термінологічного словника.

Наявність термінології в іншомовному тексті розглядається як двоякий чинник, що який сприяє сприйняттю і смислового аналізу інформації, що у ряді випадків перешкоджає їх здійсненню. Так, перенасиченість англомовних професійно орієнтованих текстів термінологією приводить не тільки до їх нерозуміння, спотворення смислу, але навіть до відмови від смислового аналізу іншомовного тексту.

Складність роботи з понятійно-термінологічним апаратом пов'язана ще і з тим, що студенти одночасно освоюють декілька значень одного і того ж терміна, представлені в різних дисциплінах, що приводить до зміщення, нерозрізнення понять, спотворення смислу (наприклад, тлумачення в юридичній, філософській і природно-науковій літературі термінів «закон», «мотивація» та ін.). Тому в процесі навчання на перших курсах викладачам необхідно допомагати систематизувати новий матеріал.

Паралінгвістичні засоби в іншомовному професійно орієнтованому тексті можуть як сприяти (наприклад, в представленні абстрактного матеріалу в графічній формі, або відображення в схемі всього різноманіття відносин між досліджуваними об'єктами), так і перешкоджати сприйняттю й розумінню інформації загалом (наприклад, порушувати послідовність викладу, цілісність тексту, перенавантажувати текст додатковою інформацією).

Тому необхідно не тільки навчати студентів аналізу даних засобів, але й пояснювати їх функцію і особливості використання в тому або іншому контексті. Ці знання будуть необхідні студентам при написанні власних робіт, а також в ході складання конспектів, в процесі підготовки до контрольних занять, іспитів [10,11].

Форма викладу матеріалу також впливає на розуміння іншомовного професійно орієнтованого тексту загалом. Так, згорнутий або фрагментарний характер викладу якої-небудь теми вимагає від читача самостійного її розгортання, яке можливе лише за умови наявності навичок смислового аналізу компресованого матеріалу. Узагальнений характер опису явища пов'язаний з необхідністю конкретизації змісту іншомовного тексту, що пов'язане або із зверненням до власних знань в даній області, або з пошуком додаткових джерел інформації.

Вживання емотивних засобів в іншомовному професійно орієнтованому тексті строго регламентоване. Існують стандартні обороти, використовувані для реалізації оцінної функції у відповідних фрагментах англомовного професійно-орієнтаційного тексту, наприклад, коли автор визначає ступінь успішності впровадження чого-небудь і тому подібне. Звороти з позитивним забарвленням можуть використовуватися замість певних фрагментів іншомовного тексту для

підтвердження вже висловленої раніше позиції автора з якого-небудь питання.

Тексти для читання виконують ряд навчальних функцій, які сприяють успішному оволодінню мовою. Виділяють чотири головні функції англomовного професійно орієнтованого тексту:

1. Функція збагачення і розширення знань, головним чином лексичних. У процесі читання студенти отримують завдання знайти певні слова чи словосполучення й визначити їх значення; знайти і вписати слова чи структури за якоюсь конкретною ознакою; назвати слова, які були використані в певній ситуації тощо.

2. Функція тренування, мета якої полягає в тому, щоб засвоїти лексико-граматичний матеріал, з одного боку, а з іншого – забезпечити вправлення в читанні та використанні певного мовного матеріалу у відповідях на запитання викладача, у процесі вільного переказу змісту чи в переказі, близькому до тексту.

3. Функція розвитку усного мовлення на основі прочитаного тексту: переказ тексту своїми словами, драматизація окремих епізодів, придумування продовження фабули тексту або іншого початку, бесіда за окремими проблемами, які розкриваються в тексті тощо.

4. Функція розвитку смислового сприйняття тексту – його розуміння. Завдання такого характеру спрямовані на перевірку розуміння окремих епізодів та всього тексту, знаходження різних смислових та формальних елементів, які полегшують процес розуміння, виконання вправ, які допомагають переборювати труднощі, що виникають на шляху розуміння тексту.

За формою пошуку інформації можна виокремити три види читання:

1. Ознайомлювальне читання. З метою його розвитку використовуються досить великі за обсягом тексти, легкі для розуміння у мовному та змістовому відношеннях. Його мета – розвивати швидкість читання, формувати способи читання й розуміння тексту.

2. Вивчаюче читання. Використовуються тексти головним чином науково-популярного характеру, невеликого обсягу. Робота виконується спочатку в аудиторії, потім удома. Студентам дається завдання прочитати заголовок, переглянути увесь текст, звернути увагу на перше та останнє речення з метою визначення теми. Після цього студенти повторно читають текст, цього разу уважніше, вникаючи в деталі. Спосіб контролю – письмовий переклад рідною мовою.

3. Переглядове читання. З метою формування прийомів переглядового читання виконуються завдання для ознайомлення із заголовком тексту, швидке читання тексту, пошук нової інформації. Інші завдання: прочитайте текст за 3-4 хв. і визначте, про що в ньому розповідається, знайдіть в ньому інформацію, яка є новою для вас.

Читання та розуміння іншомовної текстової інформації розглядається як процес взаємодії суб'єкта (реципієнта) і об'єкта (іншомовного професійно орієнтованого тексту). Отже, до об'єктних чинників, що визначають необхідність дослідження структурних і семантичних особливостей англomовного професійно орієнтованого тексту, що реалізує зворотну дію на читача, належать: 1) складність, інформаційна насиченість тексту; 2) великий об'єм; 3) наявність зв'язності (смислової зв'язності і формально-структурної зв'язності, що реалізуються за допомогою граматичних, лексичних і інтонаційних засобів мови); 4) наявність цілісності (ієрархії смислових предикатів); 5) подільність (ділення на смислові відрізки, абзацне розчленування); 6) структурованість англomовного професійно орієнтованого тексту (наявність традиційних композиційних сегментів); 7) композиційно-логічна структура англomовного професійно орієнтованого тексту (співвідношення логічних, структурних і емоційно-оцінних елементів); розташування інформації в тексті (позиція); 8) абстрактність; 9) смислові опори; смислові категорії, реалізовані в тексті; 10) стиль викладу; 11) способи подачі матеріалу, аргументації; 12) специфіка риторичних прийомів психологічної дії; 13) лінгвістичні засоби оформлення іншомовної наукової інформації; мовні засоби виразу смислових відношень, що розкриваються в іншомовному тексті; 14) особливості використання термінологічного апарату та ін.; 15) вид тексту (розуміння різних видів текстів ставить різні завдання, вимагає різної глибини аналізу й узагальнення); 16) наявність додаткової інформації (коментарів, висновків); 17) інваріантність, об'єм підтексту; 18) потенціальна інтерпретованість тексту; 19) діалогізованість структури; 20) адресованість (спрямованість на фахівця); 21) ступінь наближення лексики, граматики й стилю мови читця до лексики, граматики й стилю автора; 22) ілюстрованість матеріалу (наявність компресії інформації в графічній формі: таблиці, графіки, схеми і так далі); 23) поліграфічне оформлення англomовного професійно орієнтованого тексту.

Таким чином, структурно-семантичні, мовностилістичні особливості іншомовного професійно орієнтованого тексту є сукупністю об'єктних чинників, важливість яких не можна недооцінювати при роботі над формуванням «апарату розуміння» у студентів.

До суб'єктних факторів, що пов'язані з суб'єктом пізнавальної діяльності (реципієнтом),

відносяться: 1) психофізіологічні особливості пізнаючого (функціональний стан аналізаторів та ін.); 2) біосоціальні особливості (вікові, гендерні); 3) психосоціальні особливості (належність до певної професійної групи, роль, статус у групі); 4) індивідуально-особові (особливості характеру, темпераменту); 5) особливості розвитку пізнавальних процесів: мислення (економічність, самостійність або критичність мислення, гнучкість/ або інертність мислення); уваги (ступінь концентрації уваги на сприйнятій інформації) і т.д.; 6) рівень інтелектуального розвитку; розвиток ряду інтелектуальних операцій (здатність до узагальнення й абстрагування ознак та ін.); 7) рівень інтелектуальної активності, пізнавальної активності; 8) індивідуальний досвід; 9) об'єм наочно-змістовних і методологічних знань; 10) спрямованість особи, установка, особливості мотиваційної сфери особи (потреби, мотиви і цілі, що спонукають звернутися до даного тексту); 11) рівень сформованості умінь працювати з текстом: знання стратегій, моделей текстового аналізу; володіння технікою, прийомами читання; 12) особливості емоційної сфери особи (емоційна підготовленість, емоційний настрій під час сприйняття інформації, здібність до емоційного читання тексту); 13) суб'єктивність оцінок, співвідношення з ціннісно-нормативними уявленнями особи; 14) стиль пізнавальної діяльності; 15) психофізіологічний стан реципієнта у момент читання.

Висновки. Раціонально побудована система навчання читання іноземною мовою допомагає розв'язати практичні, загальноосвітні, розвивальні та виховні завдання. Так, читання іншомовних текстів розвиває мислення, допомагає усвідомити особливості структури конкретної іноземної мови, а також глибше зрозуміти особливості рідної мови. Інформація, яку отримує студент у процесі читання, розвиває його світогляд, збагачує знання про історію, географію, політико-суспільний устрій, економіку, культуру, літературу країни, мову якої він вивчає. Велика розумова робота, що пов'язана з проникненням у зміст тексту, розвиває навички самостійної роботи, мовну здогадку, формує такі якості, як працелюбність, наполегливість, інтерес до вивчення іноземної мови тощо.

Література

1. Клычникова З. И. Психологические особенности восприятия и понимания письменной речи (Психология чтения): Автореферат диссертации доктора психологических наук / З. И. Клычникова. – М., 1975. – 34 с.
2. Рожкова Ф. М. Вопросы обучения иностранным языкам в средних профессионально-технических училищах Ф. М. Рожкова. – М.: Наука, 1984. – С. 23.
3. Складенко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь / Н. К. Складенко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – 28 с.
4. Бабайлова А.Э. Роль «ключей» в авторском тексте для адекватного понимания и перевода //Перевод как моделирование и моделирование перевода. Тверь, 1991. С.58 – 64.
5. Вайсбурд М.Л., Блохина С.А. Обучение пониманию иноязычного текста при чтении как поисковой деятельности //Иностр. языки в школе. 1997. №1,2.
6. Дридзе Т.М; Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семисоциосоциологии. М.: Наука, 1984.
7. Клычникова З.И. Психологические особенности восприятия и понимания письменной речи (психология чтения): Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. М., 1974.
8. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения иностранному языку или лингводидактика // Иностранные языки в школе. №1. 1996.
9. Соколов А.Н. Психологический анализ понимания иностранного текста // Известия АПН РСФСР, 1947. Вып. 7. С. 163-190.
10. Усачева И.В. Курс эффективного чтения учебного и научного текста. Часть 1: Учебно-методич. пособие для студентов 1 и 2 курсов университетов. М., 1993.